

11. *Kaksi* ja ehdolliset äänteenmuutokset

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

 Kielibuusti
Språkboost

Äänne­muutokset

On ehdottomia äänne­muutoksia, esim. $*š > h$ tai liudentuneiden konsonanttien kato suomesta, esim. $s'ata > sata$ (vrt. ersämordvan $s'ado$). Nämä toteutuvat aina ja kaikissa ympäristöissä ilman ehtoja.

On myös ehdollisia äänne­muutoksia, eli muutoksia, jotka tapahtuvat tietyin ehdoin. Silloin sanavartaloihin syntyy helposti erilaisia muotoja, jos ehdot eivät täyty kaikissa taivutusmuodoissa. Tällaisia ovat vaikkapa $*ti > si$ -muutos (eli $*t > s$, kun seuraava äänne on i) tai $*kt > ht$ -muutos (eli $*k > h$, kun seuraava äänne on t).

Kaksi

---

nominatiivi	<i>kaksi</i>
genetiivi	<i>kahden</i>
partitiivi	<i>kahta</i>
essiivi	<i>kahtena</i>

Tiedetään, että kaksi on vanha uralilainen sana. Kun etsitään sanan varhaisempaa kieliasua, verrataan sanan vaihtelua kielen sisäisesti sekä sukukieliin.

pohjoissaame	<i>guokte</i>
ersämordva	<i>kavto</i>
niittymari	<i>kok</i>
komi	<i>kyk</i>
unkari	<i>két</i>

Mikä muodoista on vanhakantaisin?

Yleensä vanha sanavartalo säilyy essiivissä, sillä essiivissä on vahva aste ja vokaalivartalo (*kahte-*). Nominatiivissa sananloppuinen *-i* on myöhäsyntyinen.

Kun verrataan sukukieliin, huomataan, että sanavartalossa on ollut *-t-* eikä *-s-*, ja koska *-s-* esiintyy vain nominatiivissa *-i:n* edellä, sen voidaan päätellä syntyneen **-ti* > *-si* muutoksen kautta.

Lisäksi myöhäiskantasuomesta tunnetaan ääntenmuutos **-kt-* > *-ht-*. Vain nominatiivissa *kaksi* sanansisäinen *-k-* säilyy muuttumattomana, mikä johtuu siitä, että sitä seurannut **-t-* on ehtinyt muuttua: **-t-* > **-s-*.

Näin selviää myös ääntenmuutosten suhteellinen ikä: **ti* > *si* on vanhempi kuin **kt* > *ht*.

Yksi ja kaksi käyvät läpi useita ääntenmuutoksia

---

*ti > si

*kt > ht

Näiden kahden ehdollisen ääntenmuutoksen muistaminen on hyödyllistä, sillä ne selittävät paljon nykysuomen vaihtelua. Ääntenmuutokset ovat produktiivisia oman aikansa, esim. **ti > si* muutos ei ole enää aikoihin ollut produktiivinen (esim. *äiti* ja *tina* lainautuneet vasta produktiivisen ajan jälkeen), kun taas **kt > ht* muutos näkyy uudemminkin lainoissa – muttei kuitenkaan aivan uusimmissa (esim. *rektor > rehtori*, *direktor > tirehtööri* tai *jakt > jahti*, mutta *direktive > direktiivi*).

Tai miten olisi *lahtoosi-intoleranssi*?

Samantyyppistä vaihtelua esiintyy myös sanoissa

lahti ja haaksi

---

nominatiivi	<i>lahti ~ <u>laksi</u></i>	<i>hahti ~ haaksi</i>	(esim. <i>haaksirikko</i>)
genetiivi	<i>lahden</i>	<i>haahden</i>	
partitiivi	<i><u>lahta</u> ~ lahtea</i>	<i><u>hahta</u></i>	
essiivi	<i>lahtena</i>	<i>hahtena</i>	

Vrt. esim. vanhat paikannimet kuten *Hoplax* < *Huopalaksi*

Lähteä-verbin vaihtelussa näkyvät samat äänteenmuutokset

---

vahva-asteinen vartalo, esim. infinitiivi *lähteä*

heikkoasteinen vartalo, esim. yksikön ensimmäinen preesens
lähden

Imperfektimuodoissa murteissa vanhoja äänneläillisiä muotoja,
joissa **ti > si* -muutos on tapahtunut ennen **kt > ht* -muutosta.

lähdin ~ läksin

lähdit ~ läksit

lähti ~ läksi jne.

Äänneläilliset muodot korvataan sellaisilla, jotka ovat äänteellisesti samankaltaisia saman sanan muiden taivutusmuotojen kanssa.

Tekijät:
Rigina Ajanki
Emmi Pollari
Otto Vahtola

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

 Kielibuusti
Språkboost

